

HALİDE ALPTEKİN'İN AĞLAMA TUNA ROMANINDA BALKAN TÜRKLERİNİN SÜRGÜNÜ

Yrd. Doç. Dr. Atıf AKGÜN

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

ÖZ

1912 ve 1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları, Türklerin Balkanlardan kitlesel olarak sürgününe neden olan, tarihin büyük göç hareketlerinden biridir. Balkan Türklerinin 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyılın başlarında yaşadıkları bu göç trajedisi edebiyatımıza da yansımıştır. Türk edebiyatının ünlü yazarlarının bazı eserlerinde Balkan Türklüğüne ve göç sorununa değindikleri bilinmektedir. Özellikle Balkan Savaşlarının üzerinden 100 yıl geçmesinin ardından, son yıllarda Türkiye’de bu trajediyi ana eksenine alan romanların sayısında ciddi bir artış gözlenmektedir. Söz konusu eserlerden biri de Halide Alptekin’in Türklerin 19. yüzyılın sonlarından itibaren Balkanlardan zorunlu göçünü konu edindiği *Ağlama Tuna*¹ romanıdır. Alptekin’in bu romanı tarihî bir roman olmasının yanında Balkan sürgününe odaklanması ile de bir tür “göç” romanı olarak değerlendirilebilir. Bu niteliğiyle roman, “göç” romanlarının genel karakteristiğini yansıtmaktadır. Romanın ana kurgusunun ve temel unsularının (zaman, mekân, şahıslar vb.) “göç” olgusu ile birlikte ele alınarak oluşturulması dikkate değerdir. Bu çalışmada tarih romanlarının bir alt türü olarak değerlendirilebilecek “göç” romanlarının “göç” olgusu ile birlikte nasıl şekillendiği örnek eser üzerinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, Halide Alptekin, *Ağlama Tuna*, göç, tarihî roman, göç romanları.

THE EXILE OF BALKAN TURKS IN HALİDE ALPTEKİN'S NOVEL *DON'T CRY DANUBE*

ABSTRACT

The Balkan Wars (1912-13) led to the exile of Turks from the Balkans in masses and triggered one of the greatest forced migrations of history. This migration tragedy that was experienced by the Balkan Turks at the beginning of the 20th century has also been reflected in Turkish literature. It is well known that famous novelists of the Turkish literature mentioned the Balkan Turkishness and the migration problems in some of their novels. 100 years after the Balkan Wars, there has been a considerable increase in the number of novels focusing on this tragedy in Turkey especially in recent years. One of the novels in question is Halide Alptekin's novel Don't Cry Danube. The

¹ ALPTEKİN, Halide (2012), *Ağlama Tuna*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 359 s.

novel centers around the forced migration of Turks from the Balkans as from the second half of the 19th century. Being a historical one, Alptekin's novel could also be evaluated as a "migration" novel since it focuses on the Balkan exile. From this aspect, the novel reflects the general characteristics of "migration" novels. The main fiction and basic elements (time, space, characters) of the novel were formed with the phenomenon of "migration", which is remarkable. This study has examined and evaluated how "migration" novels, which could be evaluated as a subgenre of historical novels, are shaped with the phenomenon of "migration" in the novel.

Keywords: Balkan Wars, Halide Alptekin, Don't Cry Danube, migration, historical novel, migration novels.

GİRİŞ

Balkanlar dünya üzerindeki çok uluslu coğrafyalardan biridir. Küçük bir alanda birçok milletin yer aldığı bu tarz bölgeler sosyal ve siyasal ilişkilerin ve etkileşimlerin ileri düzeyde olduğu yerlerdir. Bu coğrafyalardan biri olan Balkanlar, Anadolu üzerinden yapılan ilk Türk fetihlerinin 13. yüzyıldan başladığı ve gerileyişin 19. yüzyılın ikinci yarısında hız kazandığı kabul edilirse yaklaşık altı asır Osmanlı-Türk hâkimiyeti altında kalmıştır. Bu hâkimiyet bölgenin etnik çeşitliliğini tek düzeleştirmek bir yana bu etnik zenginliği muhafaza etmiş ve Osmanlı Balkanlardan çekildiğinde Balkan milletlerin bütün kimlikleriyle varlıklarını korudukları görülmüştür. Tolerans merkezli Türk devlet anlayışına rağmen gerek büyük dünya devletlerinin kışkırtmaları gerekse yüzyılın yükselen değeri "milliyetçilik" in Balkan milletleri arasında hızla yayılması neticesinde, altı asırlık Osmanlı-Türk varlığı Balkanlardan geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Kültürel ve demografik anlamda Balkanlarda ciddi bir güç olan Türk varlığının Balkanların büyük bölümünden kısa bir sürede ve sert bir şekilde silinmeye çalışılması insanlık adına son derece büyük fâciaların yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Yunanların, Sırpaların, Bulgarların, Makedonların ve en son Arnavutların bağımsızlık ve ulus devlet mücadelesi tamamen bölgedeki sahipsiz Türk varlığının üzerine inşâ edilmiş, bu çatışmalarda birinci derecede etkilenen kesim Balkan Türklüğü olmuştur. Bütün bu olumsuz şartlar altında yeterli siyasal ve askeri bir gücü olmayan Balkan Türklüğünün, yegâne vatan Anadolu'ya sığınmaktan, yani "göç"ten başka bir çâresi kalmamıştır.

Bu çalışmamızda Halide Alptekin'in *Ağlama Tuna* romanı Balkanlarda yaşanan tarihî dram bağlamında ele alınmıştır. Romanda yer alan Balkan Türkleri ve Anadolu'ya göçleriyle ilgili unsurlar üzerinde durularak söz konusu roman tarihî olaylar ve "göç" bağlamında tahlil edilmiştir.

1. Romanın Özeti

Romanın merkezî kişisi Abdullah Efendi Silistre'de tuhafiyeye dükkânı işleten ve ömrünün son zamanlarını yaşayan ihtiyar bir Osmanlı'dır. Ömrünün son zamanlarında en zevk aldığı şey Osmanlı'dan kalma bir namazgâhta vakit geçirmek ve ibadet etmektir. Abdullah Efendi'nin aile içindeki lâkabı Kocadede, Silistre eşrâfi arasında ise Ağababa'dır.

Abdullah Efendi'nin eşi uzun yıllar önce vefat etmiştir. Oğlu Yunus, gelini Redife ve torunu Safiye ile Silistre'de yaşamaktadır. Romanda Silistre ile birlikte diğer önemli mekân Üsküp'tür. Zira Yunus Efendi'nin oğlu Hasan Efendi ve ailesi Üsküp'te bir gülyağı imalathanesi işletmektedir. İki aile de klâsik bir Osmanlı ailesidir ve geçimlerini ticaretle sağlamaktadırlar. İki ailenin de yakın komşuları arasında yabancılar vardır, isyan hareketleri başlamadan önce uzun yıllar bu komşularıyla birlikte huzur içinde yaşadıkları romanda birkaç yerde belirtilir.

Balkanlardaki isyan hareketlerine bağlı olarak gelişen olaylar romanda önce Üsküp'te başlar. Ağababa ailesi torunlarının da çocukları ile birlikte oldukça geniştir. Üsküp'teki torunu Hasan Efendi'nin büyük oğlu, delikanlılık çağında bir genç olan Mustafa'dır. Kızı Dilnur ise gelinlik çağdadır. Üsküp'teki en küçük çocuk ise mektebe yeni başlayan Mümin'dir. Mümin'in mektebe yeni başlaması vesilesiyle düzenlenen Âmin Alayı romanın olumsuz kişisi Tantalus'un romanda baş gösterdiği, Ağababa ve ailesinin hayatına girdiği yerdir ve roman boyunca Tantalus ile babası Papaz Filipos, Ağababa ailesine Türk ve Müslüman düşmanlıklarını sergileyeceklerdir.

Tantalus'un romanda verilen en belirgin özelliği Ağababa ailesinin genç kızlarına olan düşkünlüğü ve Müslüman düşmanlığıdır. Tantalus'un, Ağababa'nın torunları Safiye ve Dilnur'a Mümin'in Âmin Alayı'ndaki ilk sataşması dallanıp budakanır, bu durum Safiye'nin Silistre'ye Ağababa'nın evine gönderilmesine, Hasan Efendi'nin evinin bir gece vakti taciz edilmesine ve oğlu Mustafa'nın öldürülmesine kadar varmıştır. Hasan Efendi her ne kadar şikâyetçi olsa da değişen bir şey olmamış, Tantalus ve arkadaşları gözü dönmüş bir şekilde Müslüman ahâliyi ve Hasan Efendileri rahatsız etmeye devam etmiştir. Aynı zamanlarda Balkan şehirlerinde isyan hareketleri yayılmış, genel âsayaş bozulmuş, Balkan Türklerine yönelik baskılar artmaya başlamıştır. Bununla birlikte Balkanların gayrimüslim unsurları arasında Türk ve Müslüman düşmanlığı belirgin hale gelmiştir.

Bu arada Âmin Alayı'nda yaşananların ardından ağabeyinin yanındaki misafirliğini apar topar sonlandırmak zorunda kalan Safiye, Silistre'ye döndüğünde Tantalus eşkıyasından korunmak ümidiyle Nâil isminde bir gençle evlendirilmiştir. Mustafa'nın ölümünden sonra Üsküp'te kalamayan Hasan Efendi ve ailesi de Ağababalarının yanına göçmüştür. Romandaki ilk göç oğul Hasan Efendi'nin, babası ve dedesinin yaşadığı Silistre'ye yaptığı bu göçtür. Hasan Efendi'nin kızı Dilnur da ailenin çok değer verdiği, Abdullah Dede'nin eşinin akrabası olan Paşa Bey'in oğluyla evlendirilerek İstanbul'a yerleşmiş, bir diğer göç de bu şekilde gerçekleşmiştir. Bütün aile Tantalus belâsını başlarından savdıklarını düşünürken Tantalus'un Üsküp'te başlayan eşkıyâlıkları Silistre'ye de uzanır, kurduğu çetesiyle korkunç bir tuzak kurarak Safiye'nin kocası Nâil'i hapse attırır. Devlet memurları Osmanlı Devleti'ni temsil etmelerine karşın aradıkları adaleti bulamayan Ağababa ve ailesi, Tantalus ve yandaşlarının

baskıları ile uğraşırken genelde tüm Balkanlara yayılan isyanlar neticesinde Türkler arasında göç fikri oluşmaya başlamıştır.

Ağababa ve ailesi Balkanlarda Türklere yapılan baskıyı Papaz Filipos ve oğlu Tantalus'un şahsında yaşamışlardır. Bu çıkmazdan kurtulmak adına önce Üsküp'teki torunu Hasan Efendi tüm ailesiyle Silistre'ye göç etmiş ancak bu ilk göç yaraları iyileştirmemiş, Silistre'ye sığırayan asimilasyon çabaları ve baskılar göç fikrini aklına bile getirmeyen Ağababa'ya bile göçü düşündürmeye başlamıştır. Ancak ortada bir sorun vardır, haksız yere hapse giren damatları Nâil oradan kurtarılmalıdır. Bu noktada devletin adâletinden ümidi kesen Ağababa'nın aklına Nâil'i kaçırmak gelir. Bu kaçış aynı zamanda Ağababa ve ailesinin Balkanlara vedâsına sahne olacaktır.

Hapisten kaçırılan Nâil ile birlikte Ağababa ve ailesi oğlu Yunus Efendi ve torunu Hasan Efendilerin aileleriyle birlikte dokuz kişi apar topar yola çıkarlar. Hedefleri Dersaadet'e ulaşmaktır. Bu uzun yolculuğun bütün planlaması ve masrafları Ağababa tarafından yapılmıştır. Ne var ki yola çıkarken başlangıç noktasında olan isyan hareketleri bu yolculuk sırasında giderek büyümüş, Ağababa ve ailesinin yola çıktıkları Balkanlar âdetâ bir mayın tarlasına dönmüştür. Bu göç yolculuğu her sahnesinde büyük dramlar barındırarak İstanbul'a kadar sürecektir. Ancak bu uzun yolculuğun sonunda dokuz kişiden sadece iki kişi ayakta kalır: Ağababa ve oğlu Yunus Efendi.

Romanın en dramatik sahneleri göç yolunda verilir okuyucuya. Ağababa ve ailesinin bu çetin göç yolunda en büyük acıyı yaşayışları ve ilk kayıpları da yine Tantalus yüzünden olur. Peşlerine düşen Tantalus ve arkadaşları onları bulduğunda Nâil'i öldürür, karısı Safiye'yi kaçırmak ister, çıkan kargaşada Safiye ölür ve annesi Redife Hanım yaralanır. Edirne'ye ulaştıklarında her şey bitti zannederler ancak Edirne Bulgarlar tarafından kuşatılmış ve çetin bir savaş ortasında kalmışlardır. Bu kuşatma sırasında hanımların arabası üzerine isâbet eden bir top mermisi onları parçalar. Hanımlar çatışma ortasında kalır, Redife Hanım ve Safiye ile Nâil'in oğlu Necmi son nefeslerini orada verirler. Yunus Efendi'nin eşi Nuriye Hanım ve oğlu Mümin bu savaş ortamından kurtulsa da Tekirdağ'dan İstanbul'a gönderildikleri tren vagonunda salgın hastalığa yenik düşüp bir çadırda kimsesiz vefat ederler.

İstanbul'a ulaşabilen Ağababa ve Yunus Efendi kaybettikleri ailelerinin, topraklarının, vatanlarının sızısıyla kalakalırlar. Ağababa göç yolunda dilinden düşürmediği türküsünü bu sefer hıçkırarak söylemektedir:

*“Ağla Tuna arkamdan, ağla Kocadede'ye
Toprağın öz sahibi şimdi nerededir diye!” (s.358)**

---

* Çalışmada yer verilen roman alıntıları, incelemeye konu olan söz konusu eserden alınmış olup, sayfa numaraları alıntı cümlelerinin sonunda belirtilmiştir. Eserin künyesi ise ilgili dipnotta ve kaynakçada belirtilmiştir.

Halide Alptekin'in *Ağlama Tuna* romanı, Türklerin Balkanlardan sürgününü, bir Balkanlı Türk ailesinin penceresinden yansıtmaya çalışan, tarihî kurgusu tamamen Osmanlı'nın Balkanlardaki gerilemesine göre düzenlenmiş bir romandır. Bu nedenle tarihî hâdiselere paralel olarak gelişen romanın tarihî arka planı, romanda genel hatlarıyla verilmiştir.

2. Romanda Tarihî Arka Plan

Tarihî romanlar "(...) geçmişte, yazarın doğumundan önce ya da henüz bilincinin tam olarak oluşmadığı çocukluk yıllarında, belirli bir zaman diliminde olup bitmiş olayların, yaşantuların, belirgin dönemlerin, önemli ya da önemsiz kişilerin hayat hikâyelerinin tarihî gerçekliğe bağlı kalınarak ve romancı muhayyilesinde zenginleştirilerek roman kurgusu içinde yeniden üretildiği (...)" (Çetin 2001: 2) eserlerdir. Genel olarak tarihî olayları işleyen romanlar tarihî roman olarak değerlendirilse de sadece geçmişte yaşanmış olayların romanda ele alınması romanın "tarihî roman" sınıfına girmesi için yeterli değildir (Gögebakan 2004: 14). Romancının eserini tarihî roman olarak kurgularken bazı özel duyarlılıkları ve gayretleri de olmalıdır:

"(...) Romanın sadece tarihi konu edinmesi ve tarihî bir atmosfer yaratması, onun tarihî roman olarak kabul edilmesinde yetersiz kalmaktadır. Tarihî roman yazılması aşamasında, tarih bilincinin açıkça oluşması ve bunun sanatsal bir anlatım ile ifâde edilmesi, roman formunda kurgulanarak ortaya konulması ilkesi bir zorunluluk olarak görülmektedir." (Yalçın-Çelik 2005: 60)

Ağlama Tuna romanı bu özelliğe sahip bir eserdir. *Ağlama Tuna*'da tarihî olaylar salt tarihsel bir gerçeklikle verilmemiştir. Romanda tarihî olaylar Ağababa ailesinin yaşadıkları trajedi ile birlikte sunulmuştur. Eserde olay örgüsünü şekillendiren geniş bir tarihî arka plan bulunmaktadır.

Ağlama Tuna romanı Osmanlı Devleti'ne gönülden bağlı Kocadede ve ailesinin devletin dağılma döneminde Silistre'de başlayıp İstanbul'da sona eren göçünü konu edinmektedir. Dolayısıyla romanda kurgulanan zaman ile roman dışındaki zaman paralel gelişmekte ve tarihî gerçekler romanın kurgusu içinde sunulmaktadır.

Ağlama Tuna romanının tarihî arka planında özellikle vurgulanan I. ve II. Meşrutiyet ile I. ve II. Balkan Savaşları dışında bu olaylarla doğrudan ilişkili birçok önemli tarihî hâdiseler de verilmektedir. Örneğin, romanın başkahramanı Ağababa'nın dilinde birkaç yerde anılan "Mora İsyanı", "93 Harbi" ve "Navarin Baskını" gibi hâdiseler, romandaki gelişmelerin hazırlayıcısıdır. Balkanlardaki gayrimüslimlerin neler yapabileceklerine dâir bir uyarı gibidir. Bu olayları yaşı itibâriyle yaşamış olan Ağababa dükkânına tarih sohbetlerini dinlemeye gelen torunlarına ve mahalleli çocuklara bu önemli olayları özellikle anlatır. Ağababa'nın bu olayları anlatmaktaki maksadı yeni nesli, oldukça hassas bir bölge olan Balkanlarda yaşama hususunda bilinçlendirmektir. Ağababa'nın tarihî bilgiler verdiği bu kısımlar aynı zamanda romanda gerçekleşecek olaylara dâir bir hazırlık niteliğindedir:

“Ya oğul **93 Harbi**’nden bahsettin mi? Rusların Ayastefanos’a (Yeşilköy) kadar geldiklerinden.” (s.20)

“Hepsinden bahsettim, İngilizlerin bizi muhafazaya bedel olarak Kıbrıs’ı istediklerinden ve bu emellerine eriştiklerinden, hepsinden... Sırbistan, Karadağ ve Romanya’nın istiklâllerini elde ettiklerinden de...” (s.20)

“Bulgaristan ve Bosna-Hersek’te islahat yapın demediler mi? Bunların taktikleri böyle. Önce islahat, ardından işgâl... Aha Rus tepemizde 93 Harbi dün oldu, Yeşilköy’e kadar varmadılar mı?” (s.37)

“Bu 93 Harbi’nin acı meyvesidir **Berlin Muâhdesi**. Balkanların şımarık çocuğu Sırlara, Romanya’ya ve Karadağ’a istiklâliyet verildi bre.” (s.37)

“Hiç unuttur muyum, ‘Hristiyanlara huzur, Türklere ölüm!’ çığlıklarının atıldığı 1821’de **Mora’da başlayan isyan** hâlâ dipdiridir hafızalarımızda.

Kadın, çocuk demeden tam yirmi beş bin Müslüman katledildi, hepsi parça parça doğrandı bre. Ne dünyada ne Mora’da hiçbir Türk kalmayacak diyerek kan kusturmuştu Allahsızlar bre.” (s.14)

“**Navarin**’de hâince pusularından bahset bre, isyan sonunda Avrupa devletlerinin kıskırtmalarıyla elde ettikleri kanlı istiklâllerini kazanmalarından da...” (s.14)

“**Hersek’teki ayaklanmayı ve Bulgar İsyanı’nı** da anlattın mı bre?” (s.19)

Bütün bunlar Türklerin Balkanlardan çekilmesine sebep olan önemli tarihî hâdiselerdir. Bu nedenle yaşananlar bir nasihat gibi Ağababa’nın dilinden çocuklara anlatılır. Eserde kahramanlar birçok tarihî hâdiseyi diyaloglarında okuyucuya verirler ancak tarihî roman vasfı güçlü olan romanın birçok bölümünde yazar da doğrudan tarih anlatımına yönelir:

“Yunus Efendi’nin çocuklara bir çırpıda özetleyiverdiği hâdiseler çok mühimdi, kısaca geçiştirilecek cinsten değildi. Mora’daki Yunan İsyanı’nda Batılı devletler isyancıları mükâfatlandırmıştı. Sırbistan, Karadağ ve Romanya’daki isyanlarda da derhal bir Hristiyan-Müslüman çatışmasına çevirmişlerdi hâdiseyi. Romanya bağımsızlık isteğini geri çeviren Osmanlı’ya büyük bir hâinlik yaparak topraklarını Ruslara açmıştı, işte o zaman Yeşilköy’e kadar ilerlemişti Rus orduları. Yunus Efendilerin yaşadığı Dobruca Bölgesi Romanya’ya bırakılmıştı 1878 Berlin Antlaşması’yla. Savaştan gâlip çıkan Rusya da Besarabya, Kars, Ardahan ve Batum’u almıştı. Tunus Fransa’nın olacaktı, Mısır da Kıbrıs’la birlikte İngiltere’nin.” (s.20)

Topraklarının önemli bir bölümü Balkanlarda yer alan Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileme ve dağılma sürecinde en fazla toprak kaybettiği yer de Balkanlar olmuştur. *Ağlama Tuna* romanında gerçekleşen göç hâdisesi zaman olarak tam da bu dağılmanın hızlandığı dönemi kapsar. Romanın tarihî yapısı başlıca dört olay üzerine örülmüştür. Romanda belli aralıklarla kahramanların konuşmalarında ve zaman zaman da doğrudan yazarın

anlatımıyla verilen tarihî hâdiseler ana hatlarıyla Osmanlı tarihinde önemli olaylar olan

- I. Meşrutiyetin ve Kanun-ı Esasi'nin İlânı
- II. Meşrutiyetin İlânı
- I. Balkan Savaşı
- II. Balkan Savaşı'dır.

Romanın zamanı Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi içinde yer alır ancak romandaki önemli tarihî olay olan Meşrutiyet'in ilanını hazırlayan etkenler ise daha öncesinde meydana gelmiştir. Bu bağlamda 1789 Fransız İhtilâli sonrası yayılan milliyetçilik fikrinin Osmanlı Devleti gibi çok uluslu imparatorluklara doğrudan tesiri ve Balkan ulusları ile ırkî yakınlığı olan Çarlık Rusya'sı başta olmak üzere güçlü Avrupa devletlerinin kışkırtmaları bu hâdiselerin temel nedenlerindedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti içinde bir aydın hareketi olarak ortaya çıkan Genç Osmanlıların da Osmanlı'yı içeriden reforma zorlaması Osmanlı Devleti'nde I. Meşrutiyet'e giden yolu hızlandırmıştır. 'Osmanlı aydınları' Avrupa ülkelerindeki anayasal monarşilere benzer tarzda Osmanlı Devleti'nde padişahın yetkilerinin millet lehine kısıtlandığı bir yönetim şeklini yani meşrutiyeti istemektedir. Bu yönetim şekli ile bünyesinde birçok milleti barındıran Osmanlı Devleti bu milletlerin temsilcilerine meclisinde yer vererek isyanların da önüne geçmiş olacaktır. Bu düşüncelerle 31 Ağustos 1876'da padişah V. Murat'ın tahtan indirilmesi ile yerine II. Abdülhamid getirilmiştir. II. Abdülhamid Balkanların isyanlarla çalkalandığı bir dönemde 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi'yi ilan ederek Osmanlı siyasal hayatında önemli bir reforma imza atmıştır (Karal: 1-27).

Osmanlı Devleti'nin ilk kez padişahın yanında bir karar mercii olarak meclis ile tanıştığı I. Meşrutiyet Dönemi sanıldığı gibi çöküşe sürüklenmekte olan devlet için bir iyileşme sağlayamamış ve çeşitli nedenlerle kesintiye uğramıştır. II. Meşrutiyet Dönemi ise 23 Temmuz 1908'de meşrutiyetin tekrar yürürlüğe konulmasıyla başlayan dönemi işâret etmektedir. Ancak bu dönem Osmanlı Devleti'nin tamamen yıkılışına kadar uzanacaktır. Bu süreçte I. ve II. Balkan Savaşları yaşanmış ve devlet Balkanlardaki topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmiştir (Lewis 2011: 280-284).

8 Ekim 1912'te Karadağ'ın kuzey Arnavutluk ve Yeni Pazar sancağına girmesiyle I. Balkan Savaşı başlamış olur. Hemen sonrasında Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde siyasal bağımsızlık yolunda önemli kazanımlar elde eden Bulgarlar, Sırp ve Yunanlılardan oluşan diğer Balkan milletleri de Osmanlı Devleti'nden toprak koparma hedefiyle savaşa dâhil olmuşlardır. Bu savaş ile Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarının büyük bir bölümünü ele geçirmiştir (Shaw 2010: 351-355). Bunu tâkip eden 1913 yılında gerçekleşen II. Balkan Savaşı ise I. Balkan Savaşı'na katılan devletlerin, bu savaş sonrası gerçekleşen toprak dağılımını kabullenmemeleri üzerine, Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ, Arnavutluk, Sırbistan, Osmanlı İmparatorluğu ve sonradan katılan Romanya'nın aralarında yaptıkları savaştır.

Bu savaş ile Edirne ve Kırklareli tekrar Osmanlı Devleti'ne geçmiştir (Shaw 2010: 355-357).

Ana hatlarıyla genel bilgilerini verdiğimiz bu tarihi olaylar romanda sosyal hayatta bulunduğu karşılığı ile birlikte verilmiştir. Ailesini kurtarmak için Üsküp'ten Silistre'ye babasının yanına göç eden Hasan Efendi bu tren yolculuğu sırasında bir istasyonda alır meşrutiyet haberini, gördüğü insanlarda meşrutiyet fikrine dâir bir heyecan vardır. Yaşı itibâriyle I. Meşrutiyetin ilânına bir İstanbul gezisi sırasında şahit olan Ağababa'nın gördüğü manzara ve torunu Hasan Efendi'nin göç yolunda öğrendiği II. Meşrutiyet'in ilânında halkın verdiği tepkiyi yansıtan sahneler, Osmanlı Devleti'nin dağılmak üzereyken yaptığı bu siyasi hamlenin Osmanlı toplumunun bir kısmında büyük ümitle karşılandığını gösterir niteliktedir:

“Meşrutiyet ilân edildi efendi kardeş, Kanun-ı Esasi yürürlüğe konuldu, hürriyet geldi duymadınız mı? Al bir iki bayrak da size vereyim, trenin içine asasın, hayde güle güle!...” (s.131)

“Tahta yeni çıkmış olan Abdülhamid Han Efendi'mizin müsâdesiyle atılan topraklar, yeri göğü inletmiş, şenlik yapılmıştı o vakit. O sıralar ben de mal almak için İstanbul'daydım. Gece şehirdeki binalar donatılmış, fener ve meşale alayları tertip edilmişti. Halk Saray-ı Hümayun'un, Mithat Paşa'nın konağı ve elçiliklerin önünde sevinç gösterileri yapmıştı.” (s.138)

Romanda tarihî hâdiselere olumlu yaklaşımlar olduğu gibi bazı roman kişilerinin dilinden söz konusu tarihî olaylara ciddi eleştiriler de yöneltilmektedir. Tarihin akışı içinde gerçekleşen I. ve II. Meşrutiyet, yıkılmaya doğru sürüklenen Osmanlı Devleti'ni kurtarma yolunda önerilen siyasi reçetelerdendir lâkin romanın merkezî kişisi Ağababa ve yazar bu yönde düşünmemektedir:

“Meşrutiyet meşrutiyet dediler bre! Ne yazık ki bu, meşrû bir idâre getirmedi bize. Yunan, Bulgar, Karadağ ve Sırp'ın iştahını daha da kabarttı. Ahvâl onu gösteriyor. Ortalık daha karışmadan şu çocuğu bir mahpustan kurtaraydık.” (s.238)

“... Büyük bir gaflet çukuruna sürüklendiklerinin farkında bile değillerdi. O sihirli değnek, meşrutiyeti ilân ettikten sonra bu yabancı unsurların huzursuzluklarının son bulacağını ve Osmanlılık birliği etrafında toplanacaklarını zannediyordu.” (s.111)

Yazar ve yazarın yarattığı kahramanların dilinden verilen tarihî olaylar aynı zamanda belli bir bakış açısını da yansıtmaktadır. Bu özellik romanda yer alan tarihî hadiselerin tamamında hissedilmektedir. Örneğin Kanun-ı Esasi ve Tanzimat Fermanı ile ilgili yaklaşımı yansıtan şu bölümler önemlidir:

“Bütün bunlar Kanun-ı Esasi'den sonra başımıza belâ oldu, Hasan Efendi, yani ki şu meşrutiyet dediklerinden sonra.”

“Hakkı âlin var hocam. Aldıkları tâvizleri hazmedemeyenler daha çok hak isteme peşine düştü.”

“Abdülhamid Han Hazretleri meclisi de bu yüzden kapatmadı mı? Her azınlık kendi devletlerini kurma lakırdısına başlamıştı. Şimdi de İkinci Meşrutiyeti ilân edin diye sıkıştırıyorlarmış sultanımızı.” (s.32)

“Osmanlı Devleti’nde **Tanzimat Fermanı**’ndan evvel vatandaşın hak ve hürriyeti yoktur, temel hak ve hürriyetler padişahın iki dudağı arasındadır, o yüzden ıslahata ihtiyaç vardır diyenler çok yanlışlıklarının farkında değil. Zira meseleye bu peşin hükümlerle bakanlar, İslam hukuku ve tarihini bilmeyen câhillerdir...”(s.33)

“Silistre’de ne var ne yok? Mümin’in hocası bütün bu hâdiselerde meşrûti idârenin, hatta Tanzimat’ın rolü var diyor.” (s.36)

“Tamam, dediklerinde doğruluk payı var diyelim. Lâkin, Abdülhamid Han Hazretleri, ‘Şer’i Şerif’le’ münâsip olup olmadığını danışmış ondan sonra meşrutiyeti ilan etmiş. İslam hukukçularından fetvalar almış. Çünkü meclis de tıpkı ‘şûra meclisi’ mâhiyetindeymiş...” (s.36)

Romanın tarihî arka planında belirgin olan bir diğer vaka İttihat ve Terakki hareketidir. Osmanlı Devleti’nin Meşrutiyet Dönemi siyasal hayatında önemli bir aktör olan İttihat ve Terakki hareketine romanda büyük oranda yer verilmiştir:

“İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selânik ve Manastır’da şube açtı malumunuz. Mukaddesatları; Kur’an, bayrak, silah üzerine yemin eden III. Ordu’nun subayları da ittihadçı olmuşlar. Asker siyasete karışmış yani. İttihad-ı Anâsır (UNSURLARIN BİRLİĞİ) sevdâsına düşmüşler. Güya istibdad yıkılınca bütün milletler; ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin bir arada yaşayacakmış.” (s.75)

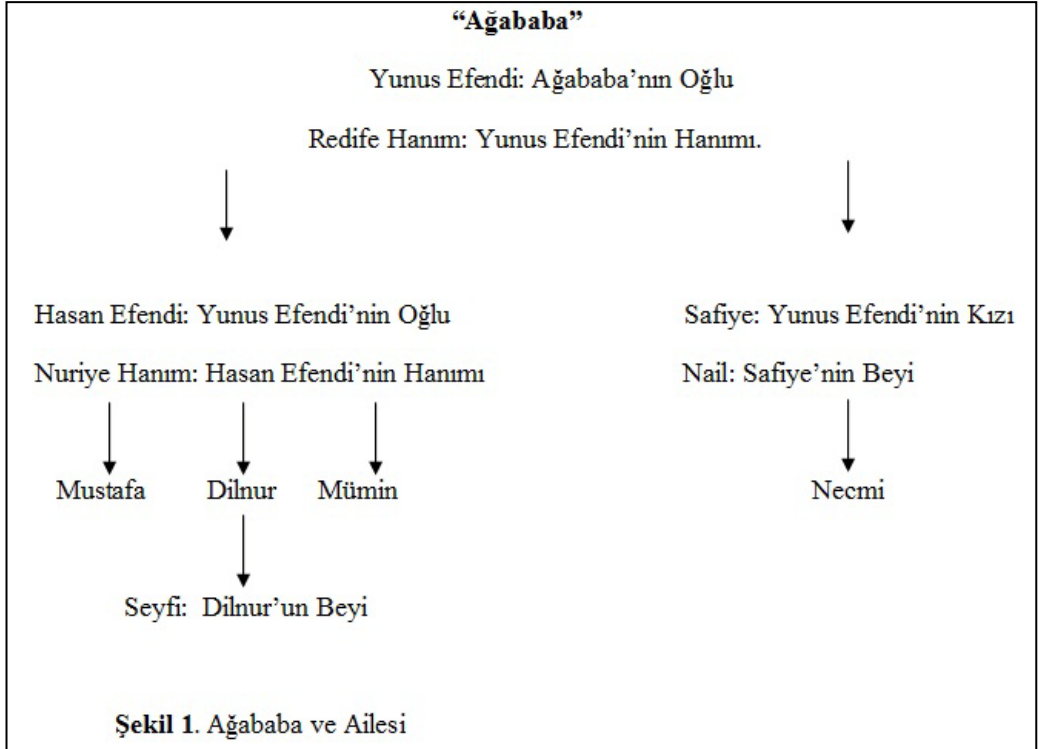
Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde siyasî bir hareket olarak kimi askerler ve aydınlar tarafından kurulan İttihat ve Terakki hareketine bakış açısı romanda oldukça yanlıdır. Balkan Türklerinin başına gelen ve sürgünle neticelenen hâdiselerde İttihat ve Terakki’nin yanlış politikaları olduğu bazen roman kişilerinin dilinden kimi zaman da yazar tarafından dile getirilir:

“İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, yani meşrutiyet isteyenler; yıllarca Türk milleti ve Osmanlı Devleti aleyhinde savaşmış, Sırp, Ulah, Ermeni, Bulgar ve Rumların da meşrutiyet için mücadele ettiği safdilliğine düşmüşlerdir. Büyük bir gaflet çukuruna sürüklendiklerinin farkında bile değillerdir. O sihirli değnek, Meşrutiyet’i ilan ettikten sonra bu yabancı unsurların huzursuzluklarının son bulacağını ve Osmanlılık birliği etrafında toplanacaklarını zannediyordu.” (s.111)

Romanda zaman Ağababa’nın dokuz kişi çıktıkları yolda yanında sadece oğlu Yunus Efendi ile İstanbul’a varması ile sonuçlanır. Romanda I. ve II. Balkan Savaşları’nın göç yolunun sonlarına doğru yaşandığı düşünülürse roman sona erdiğinde gerçek zaman tahminen 1913 ve 1914’lü yılları işâret etmektedir.

3. Romanda Balkan Türkleri

Romanda Balkan Türklüğünün güçlü dinî inançları ve aile bağları ile Türk-İslam geleneklerine sıkı sıkıya bağlılıkları onların en karakteristik özellikleri olarak verilmiştir. Özellikle torun Mümin'in Âmin Alayı ve kızları Safiye'nin gelin edilişi Balkan Türklerinin gelenek ve göreneklerinin uzun uzadıya verildiği bölümler olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda verilen Türkler Osmanlı kültürünün temsilcisidir ve aile yapıları oldukça sağlamdır. Romandaki şahıs kadrosunun Ağababa ve onun geniş ailesinin fertleri üzerine kurulmuş olması bu durumu belirtir niteliktedir.

Romandaki başkahraman Ağababa göçün var ettiği bir kişiliktir. Kendisini anlattığı bir yerde özellikle Türklük ve Müslümanlık vurgusu belirleyicidir.

“Ben Silistreli tâcir Abdullah Efendi, başta iki cihan serveri Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmetinden sonra Sarı Saltukların, Kıpçak Bozkırı kaçkını Kırımlıların, Peçeneklerin soyundan gelen ecdadımın edebîyle, edeplerin en güzeliyle terbiye olmuşum, Kur'an ahlâkını baş tâci etmişim... Bizim asâletimiz de buradan geliyor.” (s.50)

Ağababa ve ailesinin Balkanların dört bir tarafına dağılmış güçlü aile bağları ile verilmiş olması, Ağababa ailesi ile Osmanlı Devleti arasındaki paralelliğe işaret eder niteliktedir. Genel anlamda bu benzerlik Ağababa'nın şahsında Balkan Türkleri ile Osmanlı Devleti arasında da kurulabilir.

Osmanlı'nın gerileyerek dağılması gibi Balkan Türkleri de önce yurtlarından sürülmek zorunda kalırlar sonrasında ise bir kısmı Anadolu'da, bir kısmı da asimilasyona maruz kalarak Balkanların yeni gayrimüslim ülkelerinde varlıklarını sürdürürler:

“Hânelere düştüğü zannedilen ateş, aslında Osmanlı Devleti'ne düşmüştü ve bütünden koparılan her toprak parçası, sanki bedenlerinin bir uzvunu alıp götürüyordu.” (s.313)

Romanda yansıtılan Balkan Türkleri tamamen göçün var ettiği bir toplumdur, öyle ki romanın merkezindeki zorunlu göçe ya da bir başka ifadeyle sürgüne maruz kalan Türkler esasen yine bir göç ile bu toprakları yurt edinmiş kimselerdir. Balkan Türklerinin bu göç ile var olan kimlikleri romanda birkaç yerde zikredilir:

“Anadolu Selçuklu Sultanı Keykavus'la gelenler, Sarı Saltuk'la Dobruca'ya yerleşenler, Koca Balkan'ı geçip Deliorman, Güneydoğu Dobruca'yı fethedenler, devletin fethettiği yerlere Anadolu'dan getirilip yerleştirilenler yollara düşmüştü. ‘Burası artık Bulgaristan oldu, def olup gidin!’ diyenlerin tehditleri, Sırpların, Yunanlıların yağmaları, tecâvüzleri yüzünden geri dönmek zorunda bırakılmışlardı.” (s.319)

Balkan Türklüğünün “öteki” algısı bir düşmanlıkla verilmez, yabancıların ele alındığı yerlerde onlara hoşgörüyü yaklaşıldığı belirtilir. Bu göç süreciyle birlikte Türklerin ihânete uğradıkları dile getirilir.

“ Biz asırlarca öyle mi yaptık, onların yaptığını yapsaydık bir tek Hristiyan kalmazdı bu topraklarda.”

“Benim ecdadım bu topraklara geldiğinde, evimizi basan o Tantalus'un babası papaz ve keşişlere bile tumar verdi, derebeylerin elinde inim inim inleyen din adamlarını da halkla birlikte huzura kavuşturdu. Sizi beni bilmez açlar sizi, dün karnınızı doyurduk, bugün yemek yediğiniz çanağa pisliyorsunuz itler!” (s.61)

Balkan Türkleri kendilerini Balkanların bir parçası olarak görmekteyler. Onlara göre “göç” istenmeyen bir şeydir, mecburiyetten katlanılır.

“Ne demek göçelim kızım, burası bizim yurdumuz, asırlardır burada ikâmet ediyoruz. Kim rahatsızsa o gitsin.” (s.57)

“Ne göçü oğlum, onu aklından çıkar, kalacaksın! Göç edecek birileri varsa o da bize gidin diyenlerdir, burası bizim öz be öz vatanımızdır!” (s.265)

Romanda Balkan Türklerini karakterize eden önemli hususlardan bir diğeri ise “öteki” uluslara karşı tavırlarıdır. Balkan Türkleri onlara düşmanlık beslemek bir yana atalarının buraları fethederek bu coğrafyadaki insanları huzura kavuşturduğuna, onlara adalet getirdiğine inanmaktadırlar. Balkan Türklerinin geçmişe büyük bir özlem duymalarının altında yatan nedenlerden biri de budur. Bu övünç özellikle Ağababa'nın Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim dönemlerini hatırlattığı kısımlarda belirgindir:

“Aaah benim ulu Osmanlı'm aah benim muasır ecdadım, aah benim evlatlarım! Siz nasıl bir nesilden geliyorsunuz, siz nasıl bir ümmete mensupsunuz? Dünyalara sahip olanınız da tok gözlü, sofrasında yiyecek ekmeği bulunmayanınız da... Siz de ordular geçirdiniz bu güzergâhtan hem de tabur tabur ordular... Lâkin askerlerinizin hiçbiri tek salkım yemedi bu bağlardan, bir tek elma koparmadı bu ağaçlardan... Kimsenin kızına, kızanına yan gözle bakmadı, koyununa keçisine, horozuna hişt demedi.” (s.49)

“Biz bu huzuru istemeseydik, asırlar evvelinden istemez, buraları fethedince sizleri kapı dışarı ederdik. Ama öyle yapmadık. Ecdadım Fatih Sultan Mehmed Han Hazretleri ‘Yemin-i mugallaza (Ağır ve büyük yemin) ederim ki yeri göğü yaratan pervendigar (Allah) hakkı ve ulu peygamberimiz hakkı için ve kuşandığım kılıç hakkı için, bu yazılanlara hiçbir fert muhâlefet etmeye, madem ki bunlar benim emrime mûti ve münkâd olalar’ der.” (s.84)

4. Romanda Balkan-Türk Coğrafyası ve Balkan Türklerinin Göçü

“Göç” hadisesi, toplumların yaşamındaki önemli kavramlardan biridir. Göç, toplumların sıradan bir yer değişikliği olmadığı gibi hazırlayıcı nedenleri, gerçekleşme şekli ve sonuçları ile sosyoloji biliminin inceleme alanı içindeki olgulardan biridir. “Göç, iktisâdî, sosyal veya siyâsi sebepler yönünden insanların, toplulukların yer değiştirmesi olarak tanımlanır.” (Şahinbaş 2007: 46). Dünya tarihinde göçlerin çok farklı sebepleri bulunmakla birlikte, savaşlar ve asimilasyon çalışmaları büyük kitlesel göçlere yol açan önemli etkenler arasında yer alır. İncelediğimiz *Ağlama Tuna* romanı da bu şekildeki bir kitlesel göç üzerine kurulmuştur.

Göçün toplumsal anlamda taşıdığı önem sosyal bir olgu olarak sosyolojinin inceleme alanında olduğu gibi edebiyat bilimi için de önemli konu alanlarından birini teşkil etmektedir. “Göç” kavramının çok yönlülüğüne dikkat çeken Abdülkadir Öğrak bu hususta şunları belirtir:

“Çok önemli bir sosyal olgu olarak göç, ister ferdi, grup ya da kitlesel olarak gerçekleşsin, ister yakın ister uzak mesafeli bir fiziksel mekân değişikliği biçiminde ister hiç geri dönmek veya bir süre sonra geriye dönmek amacıyla yapılsın sebep ve sonuçlarıyla önem taşımaktadır. Göçün sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal sonuçları iktisattan sosyolojiye, coğrafyadan psikolojiye, hukuk biliminden siyaset bilimine kadar birçok bilimsel disiplinin ilgi alanına girmiştir.” (Öğrak 1998: 25)

Sosyolojik açıdan yapılan ‘göç’ tasnifleri içerisinde ‘iç ve dış göç’ ile ‘gönüllü ve zorunlu göç’ kavramları da yer almaktadır. Bu bağlamda “ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşen göçler, iç göçler, ulusal sınırların ötesine taşan göçler de, dış göçler olarak adlandırılır.” (Şahinbaş 2007: 47) Göçün gerçekleşmesinde bir diğer önemli husus ise göç eden kitlenin isteğe bağlı ya da zorunlu olarak yer değiştirmesidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde de göçler ‘gönüllü göçler’ ve çeşitli zorlamalarla gerçekleşen ‘zorunlu göçler’ olarak ikiye ayrılır (Şahinbaş 2007: 49).

Milletlerin tarihinde göçlerin kalıcı izler bırakması, “göç” kavramının edebiyatta da yer almasına sebep olmuştur. Ele aldığımız *Ağlama Tuna* gibi ana eksenini göç olan romanlar “göç romanı” olarak nitelendirilebilirler. Göç romanları, tarihî olaylara dayandıkları için tarihî roman kavramının bir alt türü olarak da değerlendirilebilir: “(...)Yazılış ve olayları ele alış biçimleri açısından bakıldığında, tarihsel roman ile göç romanı arasında güçlü benzerlikler bulunmaktadır. Göçmen yazar da, tıpkı tarihsel roman yazarı gibi, geçmişte yaşananları yazar. Bu bağlamda, aralarındaki temel ayırım, tarihsel romanda tarihsel, göç romanında ise bireysel geçmişin anlatılmasıdır. Tarihsel roman ortak bilincin tarihsel anlatısını içerirken, göç romanı kişisel bilincin ve kişisel tarihin anlatısını içerir. (...)” (Çelikel 2009: 201).

Göç romanlarında daha ziyâde kişisel tarihin anlatıldığı doğrudur; fakat ele aldığımız *Ağlama Tuna* romanında Ağababa ailesinin kişisel geçmişinin yanında romanı saran büyük bir atmosfer olarak Osmanlı Devleti’nin son zamanlarındaki tarihî olayların da yer aldığını görürüz. Yani *Ağlama Tuna* bir ailenin göçünü anlatıyor gibi görünse de aslında bir milletin Balkanlardan Anadolu’ya kitlesel olarak göçünün romanıdır. Bu noktada tarihî roman kavramına geri dönerek göç romanları ile ilgili şöyle bir yorum yapabiliriz: *Ağlama Tuna* romanında tarihî olayların gerçek tarihî kahramanlar yerine kurmaca bir aile üzerinden verilmesi tarihî romanın kıstaslarına göre önemlidir. Tarihî roman kavramı üzerine önemli tespitlerde bulunan Georg Lucaks, tarihî atmosferin romanda kurmaca şahıslar ile daha iyi yansıtılacağını düşünmektedir:

“Georg Lucaks’ın bu konudaki görüşleri de Scott geleneği ile örtüşüyor. O da gerçek tarihsel kişiliklerin ve özellikle de büyük figürlerin tarihsel romanda ön planda olmalarının toplumsal gerçekliğin ortaya konulması açısından uygun olmayacağı kanısını taşıyor. Önemli olan büyük tarihsel kişiliklerin değil, onların yaşadıkları dönemi şekillendiren düşüncelerin ve olguların sergilenmesidir. (...)” (Gögebakan 2004: 42).

Bu açıdan baktığımızda göç romanlarında kişisel geçmişin izlenmesi bir bakıma tarihî romanın kıstasları açısından da başarılı bir durumdur ve *Ağlama Tuna* romanı da bu minvâlde gelişmiştir.

Ağlama Tuna romanında okuyucu başından sonuna kadar Balkan coğrafyasında dolaşır. Romanın mekân bakımından zenginliği ve değişkenliği “göç” hâdisesine paralel olarak gelişir. Zira romanda kapalı mekân olarak sayılabilecek Ağababa’nın tuhafiye dükkânı, Hasan Efendi’nin gülyâğı imalâthanesi, Üsküp’teki Sâdi Tekkesi ve ailelerin evleri dışında yer alan tüm mekânlar açık mekândır. Açık mekânlar arasında göç yolları üzerinde sıklıkla zikredilen, Türk varlığının büyük izleri görülen Balkan şehirleri vardır. Aynı zamanda doğal güzellikleri itibariyle verilen Dobruca ve Deliorman Bölgeleri ile Tuna ve Vardar Nehirleri romanda dikkat çekilen diğer coğrafi unsurlardır.

Balkan Türkleri açısından Balkanlar önce fethedilip sonra göçülen bu sûretle de vatan haline getirilen bir mekân olarak görülür. Balkanlara verilen

önem biraz da buradan gelmektedir. Coğrafya göçle vatan edilmiş ve yine bir göçle terk edilmek zorunda kalınmıştır. Göçle gelinen bir yerin vatanlaşma sürecini yazar şöyle ifade etmektedir:

“Çünkü vatan işte burasıydı, vatan cedlerin mezarıydı, şehitlerin kabriydi, vatan evlatların yattığı yerdı. Bu toprağa onlar mühür vurmuşlar, burası beş asırdır bizim vatanımız demişlerdir. İşte burada yatan ecdadımız da ispatıdır diyerek. Bir de göğe yükselen minâreler, câmiler, medreseler, tekkeler, köprüler, kemerler, hanlar ve çarşılarla bu mührü cümle âlemin zihnine kazımışlardı.” (s.122)

Osmanlı Devleti sonrasında bölgede kalan Türkler, içerisinde yer aldıkları devletlere bağlı olarak Kosova, Makedonya, Bulgaristan ve Batı Trakya Türkleri olarak anılmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak bazı göç romanlarında Bulgaristan Türkleri ya da Makedonya Türkleri gibi Türk toplulukları özelinde de “göç” olgusu işlenmiştir. Bu tarz romanlardaki mekânlar daha dar bir bölgeyi kapsamaktadır. Ele aldığı dönem itibariyle *Ağlama Tuna* romanında verilen coğrafya Balkanları bir bütün olarak Türk yurdu gören bakış açısını yansıtmaktadır. Balkanlardaki belli bir Türk topluluğunu ele alan göç romanlarının aksine *Ağlama Tuna* romanı genel olarak Balkan Türklerinden bahsettiği için romanda yer alan şehirler tüm Balkanları işaret etmektedir.

Merkezî kişi Ağababa'nın hısımları ve akrabalarının bugün farklı Balkan ülkeleri sınırları içerisinde kalan değişik Balkan şehirlerine dağıtılmış olması, Ağababa'nın dükkânına mal almak için izlediği yol ve en önemlisi Ağababa ailesinin göç yolunda izledikleri yol, o dönem Türk kültürünün yaşadığı Balkan şehirlerini sergiler niteliktedir.

Resim 1: Ağababa ve Yakınlarının Yaşadığı Balkan Şehirleri

Romanda Türk kültürünün hâkim olduğu Balkan şehirleri büyük bir sevgi ve bağlılıkla zikredilir. Bu sevgi, tarihî bağlarla birlikte verilerek bu

coğrafyada Türk izlerinin ne denli köklü olduğu vurgulanır. Göç ile geldikleri Balkan şehirlerindeki Türk izleri büyük bir övünç vesilesi olarak görülür ve tafsilâtıyla verilir okuyucuya:

“... Biz Rumeli’nde ilk evvel Babadağ’a ayak basmışız da ondan. Balkanların mayası Babadağ’dır. Bu binanın harcı orada karılmıştır.

Dobruca’yı ne yaptın Abdullah Koca?

Babadağ’ın yanında Dobruca’ya da gelmişti dervişler, güzel ahlâklı dervişler. Sarı Saltuk, Dobruca ve Babadağ civarındaki mücâhid dervişlere ders vermiş bre, onları eğitmişti.” (s.73)

“Biz buraları mâmur ettik, Anadolu’dan daha çok eser yaptık burada, bu topraklara mührümüüzü vurduk.

– Osmanlı’ya âit hiçbir şey kalmasın burada! Alın câmilerinizi, köprülerinizi, medreselerinizi, hanlarınızı, tekkelerinizi, imârethânelerinizi, kervansaraylarınızı, her şeyinizi alın ve gidin!” (s.241)

Romanda değişik vesilelerle Balkanlardan birçok yer ismi geçer (Hırvatistan, Sırbistan, Bosna Hersek, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya; Mora, Dobruca, Deliorman; Selanik, Manastır, Üsküp, Dedeağaç, Kavala, Şumnu, Niş, Sofya, Plevne, Tırnova, Edirne, Tekirdağ vb.) Bu yerler içerisinde olayların cereyan ettiği en önemli iki şehir Üsküp ve Silistre’dir.

Romanda tarihi gerçeklik ve romanın odak noktası ile ilgili bir diğer mekân unsuru göç yoludur. Romandaki göç yolu okuyucuyu Balkan Türk coğrafyasında dolaştırması bakımından önemlidir. Romanda verilen yer isimleri ve bilgilerinden yola çıkılarak Ağababa ve ailesinin dokuz kişi olarak çıkıp iki kişi kaldıkları göç yolu genel hatlarıyla şöyledir:

Resim 2: Ağababa Ailesinin Göç Yolu

Romanda mekânlar göç yoluna paralel verilmiştir. Göç güzergâhı bu bağlamda önemlidir. Romandaki yerler ya terk edilen (Üsküp, Silistre) ya da göç edilen yerlerdir (Silistre, Edirne, İstanbul). Romandaki mekân çeşitliliğini belirleyen yegâne unsur, göçtür. İlk göç Türklerin çok eskiden geldikleri Anadolu'dan Balkanlara yaptıkları göçtür. İkinci göç ise Balkanlardan Anadolu'ya geri dönüştür.

5. Romanda İşlenen Göç Trajedisi

Ele alınan romandaki “göç”, ülke sınırlarının dışına yapılan zorunlu bir dış göçtür. Balkan Türklerinin özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu'ya yaptıkları göçler asimilasyon tehdidi karşısında gerçekleştirilmiş zorunlu göçler olmakla birlikte romandaki göçün merkezinde esâsen medeniyet temelli bir çatışmanın yer aldığı görülmektedir. Bu medeniyet kutupları din eksenli olarak “Müslüman” ve “Hristiyan” dünyası şeklinde ele alınabilir. Balkan coğrafyasında Türkleri göçe zorlayan tüm milletlerin Hristiyan olması ve Balkan Türkleri arasında Hristiyan Türklerin göçe zorlanmaması bu durumu açıklar niteliktedir:

“Üsküp'teki bütün câmilerin hilâllerini söktüler ve yerine haç diktiler. Fes giymeyi yasakladılar ve ellerine geçirdiklerini ayaklar altına alıp çiğnediler. Hatta bazılarının önüne haç çizip, şimdi kafana geçir bakalım dediler.” (s.299)

“... Papaza bak sen, köylünün üstüne vaftiz suyu dökmüş, kiliseye gelmeyene para cezası verecekmış, daha inatçı davrananları öldürmüştü. Müslümanın müsâmahası nerde, onların despot zihniyeti nerde bre!” (s.2)

Çalışmamızın başlığında yer alan “sürgün” ifadesi gerçekleşen göçün zorunlu göç kategorisinde olması dolayısıyla özellikle tercih edilmiştir. Zira Balkan Türklerinin göçünü en iyi ifade eden kelime “sürgün”dür.

Eserdeki göç hâdisesinin, hazırlayıcı nedenlerin oluşmaya başlamasından göçün sonlandığı İstanbul Tren Garı'na kadar her safhasının okuyucuya verilmiş olması roman tekniği bakımından sürükleyiciliği sağlayan yegâne unsurdur.

Romanın derin yapısına sinmiş olan “göç” düşüncesi esâsen ne yazar ne de roman kahramanları tarafından kabullenilmiş bir hâdisedir, göç son çâre olarak görülmüştür. Kendilerini o toprağın asıl sâhibi olarak gören insanların yurtlarından ayrılmaları fikri yavaş yavaş, içinde buldukları durumun zorlamasıyla gelişmeye başlamıştır. Ve gelinen en son noktada artık göç fikri Ağababa'da da belirir:

“Eskiden kurttan ayıdan korkardık köyümüze inecek diye, şimdi Yunan'dan, Bulgar'dan, Sırp'tan korkuyoruz.” (s.75)

“Ah yandık babam yandık, bize hayat yok mu bu topraklarda, açık açık gidin diyor, gözümüzü korkutuyor.” (s.62)

“Buradan göç edelim baba, bak huzurumuz kalmadı, bizi evimizde, yurdumuzda rahatsız ediyor bu edepsizler.” (s.6)

Romanın ilerleyen kısımlarında Ağababa ve ailesinin şahsında belirmeye başlayan göç fikri genel anlamda Balkan Türkleri arasında görülmeye başlanır. Balkan Türklerini bekleyen göçün nedenleri de romanın içine başarıyla yerleştirilmiştir.

Yabancıların Türklere yönelik baskısına ilk kez doğrudan Üsküp'te Hasan Efendi ve ailesi şahit olur. Hasan Efendi evde yokken evin kadınlarına yapılan baskın gittikçe bunalan ailede korkuyla karşılaşılır:

“Hiçbirinin ağzını bıçak açmıyordu, saatlerce öylece durdular, bu işin sonunun nereye varacağını, beş yüz yıllık huzurun nereye gittiğini düşündüler.” (s.42)

Romandaki ilk göç, torun Hasan Efendi'nin Üsküp'teki baskıdan dolayı Silistre'ye Kocadede'nin yanına gitmesidir. Bu göç fikri Hasan Efendi'de, eşkıya Tantalus'un babası Papaz Filipos ile kilisede yaptığı, Türk ve Müslüman düşmanlığı ile ilk kez karşılaştığı görüşmeden sonra gelişir:

“Kapıyı kapamadan çıkan Hasan Efendi, hızlı adımlarla ve hışımla kiliseyi terk etti. Müslümanın Müslümandan başka hâldaşı olmayacağını anlamıştı. Düne kadar bir arada yaşadıkları hemşehrîsi bugün sırtını dönmüş, düşman kesilmişti. Suyu kaynağından kesmeyi denemiş olmamıştı. Bütün iş kendilerini korumaya, tehlikelerden sakınmaya kalıyordu. İstanbul'dan da önce fethettikleri bu topraklar, anavatanları onlara zehir olmaya başlamış, ayaklar baş olma sevdasına düşmüştü.” (s.85)

Ağlama Tuna romanını bir tarih romanı olmaktan çıkararak en önemli yönü, göçü kendi ailesinde yaşamış bir yazarın dilinden bütün dramatik ve trajik yönleriyle okuyucuya verebilmiş olmasıdır. Romanda duygu yoğunluğunun en fazla olduğu yerler bilinçli olarak göç sahneleri olarak düzenlenmiştir. Yazar bu kısımlarda özellikle göç edenlere yapılan zulümlere odaklanmıştır okuyucuyu. Bu durum onun meseleyi insanî boyutuyla ön plana çıkarmak istediği izlenimi uyandırmaktadır. Zira göç yolundaki baskınları gerçekleştiren gayrimüslimlerin hangi milletten oldukları ya da haklarında ayrıntılı bilgi verilmez ve göç boyunca devam eden bu zulümlerde sadece acılar ve eziyetler sunulur okuyucuya. Yapılanlar verilir ve yorum okuyucuya bırakılır bu sahnelerde. Göç yolunda karşılaştıkları, baskına uğramış bir köyde manzara şöyledir:

“Yere yatan kadının yüzük parmakları ve kulakları kesilmiş, gözleri oyulmuştu, besbelli ki bu vahşet ziynetleri alınmak için yapılmıştı. Elbiseleri yırtılmış, üstleri başları perişan cansız yatıyordu. Köy evlerini tek tek gezdiler. Bir tek canlı bırakılmamıştı. Beşiğindeki bebekler dahi parçalanarak öldürülmüştü.” (s.320)

Balkan Türklerinin Anadolu'ya göç etmeye başladıkları bir zaman üzerine inşa edilen romandaki mekânlar da yine göç ile yurt edilen ve göç ile terk edilmek zorunda bırakılan yerlerdir. Ana olayın göç üzerine kurgulandığı romanda okuyucu etkileme ve duygu yoğunluğu sağlama amacıyla kullanılan malzeme ise “göç”ün insanlar üzerinde oluşturduğu büyük acılar ve yıkımlardır.

Romanı bu tarzda kurgulayan romancı göç yolu boyunca benzer ifadelerle Türklere yapılan eziyetleri yineler:

“... Balkanlardan inen komitacı, karılarımızın kolunda, boynunda ne varsa aldı. Alsın gitsin bir şey demeyeceğiz de küpe kulak kesilerek alınır mı kardaşım, bilezik kol kesilerek. Öldürülenlerin sayısı belli değil! Irz, namus ayaklar altında...” (s.285)

“Her baharda evinin dışını boyayan, saksıdaki çiçekleri tazeleyen, yanından geçen komşusuna ‘selamun aleykum, uğurlar ola’ diyenlerin çoğu; can korkusu, dinlerini yaşayamama endişesiyle buralardan kaçıp göçmüş, hicret etmişti. Bazıları hastalıktan kırılmış, açlıktan, soğuktan yollarda telef olmuş, bazıları da eşkıyaların hedefi olarak şehit edilmişti. Dersaadet’e varabilen talihliler de ayrı ayrı şehirlerde iskân ettirilmişti.

Bizim gözümüzü en çok ne korkuttu bilir misin? Yeni doğmuş bir kızanı anasının kucağından almış, süngünün ucuna takıp köy meydanına bırakmışlar, bunların hiç insafı yok!” (s.279)

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan “göç”, tarihin değişmez gerçeklerinden biridir. Dünya milletleri tarih boyunca isteyerek ya da zorunlu olarak göç etmiştir. Göçlerle yoğrulmuş bir kültür tarihine sahip Türk milletinde bu özellik çok daha belirgindir. Türk tarihinin hemen her safhasında göçle karşılaşmak mümkündür. Türkler göç etmiş, göç ettirmiş zaman zaman da göçe zorlanmış bir millettir. Zorunlu her göç bünyesinde çeşitli trajediler taşır. Türk Dünyasında “Kırım Türkleri, Ahıska Türkleri, Balkan Türkleri, Kıbrıs Türkleri” gibi muhtelif toplulukların mâruz kaldığı birçok zorunlu göç, tüm insanlık adına büyük acılara sahne olmuştur. Tarihin bu önemli hâdiselerinin Türk Dünyasında ve daha özeldede Türk Edebiyatında edebî malzeme olarak kullanılması son zamanlarda artmış, belki de edebiyat bu trajediyi keşfetmeye yeni başlamıştır. *Ağlama Tuna* romanı, tarihin çok büyük acılarından olmasına karşın yeterince bilinmeyen Balkan fâciâsını, edebî bir tür olan romanın içinde kurgulayarak, “göç”ü bütün acılarıyla merkezine alan başarılı bir edebiyat eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yüzyılın insanlık adına oldukça acı bir gerçeği olan ancak hâlen yeterince bilinmeyen Balkan Türkleri sürgününün edebî bir eserle işlenmiş olması aynı zamanda Türklükbilim çalışmaları için de bir değer ifade etmektedir.

Çalışmada ele alınan eser tarihî roman vasfını taşır aynı zamanda bu eser tarihî romanın bir alt türü olarak değerlendirebileceğimiz bir “göç romanı”dır. Bir tarihî roman olarak eseri değerli kılan romandaki “tarihî gerçekliğin” kurmaca içerisinde çarpıtılmadan verilmesidir. Bununla birlikte yazarın kendi tarih anlayışını bu gerçekliğin yanında okuyucuya sunabilmiş olması dikkate değerdir. Bu bağlamda yazarın ideolojik yaklaşımlarını yansıtmakla birlikte tarihî hadiselerin gerçekliğiyle verilmesi tarihî roman vasfını güçlendirmektedir.

Ağlama Tuna romanı, “göç” gibi sosyolojik bir olgunun edebî bir tür olan romanla başarılı bir şekilde ele alındığı bir eserdir. Olayın göç üzerine kurulduğu, göç güzergâhındaki mekânlarda ve göç zamanında oluşturulan muhâcir kişileri ile söz konusu roman “göç” hâdisesine sadece değinen romanların yanında farklı bir yerde durmaktadır. “Göç”ün romanın merkezine alındığı ve kurgusunun ana yapısını oluşturduğu söz konusu eser, roman türlerinin tematik dağılımında “göç romanı” değerlendirmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. İncelenen romanın bu bağlamda yapılacak çalışmalarda örnek eser olarak değerlendirilebilecek bir yapıda olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

ALPTEKİN, Halide (2012), *Ağlama Tuna*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.

ÇELİKEL, Mehmet Ali (2009), “Tarihsel Roman ve Bir Göç Romanı Olarak Bir Türk Ailesinin Öyküsü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 26, 2009/1.

ÇETİN, Nurullah (2001), “Tarihî Roman Kavramı Etrafında”, *Esin Sanat*, Sayı: 5, Güz 2001.

GÖĞEBAKAN, Turgut (2004), *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.

KARAL, Enver Ziya (yayın yılı yok), *Büyük Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, C:IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

LEWIS, Bernard (2011), *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev: Boğaç Babür TURNA), Arkadaş Yayınları, Ankara.

OĞRAK, Abdülkadir (1998), “Göç, Sosyal Değişme ve Bütünleşme Güneydoğu Anadolu'dan Göç Eden Aileler Örneği”, *Doktora Tezi, S.A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya.

SHAW, Stanford J. - SHAW, Ezel Kural (2010), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C:II, E Yayınları, İstanbul.

ŞAHİNBAŞ, İlksen (2007), “Zorunlu Göç Olgusu Bağlamında Bulgaristan Türkleri”, *Yüksek Lisans Tezi, S.A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya.

YALÇIN-ÇELİK, S. Dilek (2005), *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, Ankara.